

Ц. С. Буйко

ЗМЕНА СЕМАНТЫЧНАГА АБ'ЁМУ ПОЛЬСКІХ СЛОЎ, ЗАПАЗЫЧАНЫХ СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ВАЙСКОВАЙ ЛЕКСІКІ)

Прыходзячы ў старабеларускую мову, чужыя словы набывалі тыя ці іншыя яе рысы, то бок асваенне такіх слоў адбывалася рознымі шляхамі. Паланізмаў гэта датычыцца ў першую чаргу, бо яны складаюць найбольшую групу сярод усіх запазычанняў старабеларускай мовы. Адпаведна запазычанні ў працэсе ўваходжання ў старабеларушчыну зазналі разнастайныя – як фармальныя, так і семантычныя – змены, таму іх асваенне адбывалася на некалькіх узроўнях.

Акадэмік А. М. Булыка вылучае такія віды асваення, як фанетыка-арфаграфічнае, марфалагічнае, семантычнае, а таксама асваенне дублетаў. У дадзеным выпадку найбольшую цікавасць уяўляюць асаблівасці семантычнага асваення іншамовных лексем.

Як адзначана вышэй, запазычаныя лексемны асвойваліся ў рознай ступені, таму існавалі або такія з іх, каторыя ўжываліся як словы з цалкам акрэсленай і празрыстай семантыкай, або такія словы, якія неслі стылістычную функцыю і ўжываліся толькі для надання пэўнай канатацыі слову ці выказванню.

Апрача таго, на думку А. М. Булыкі, большасць запазычанняў паводле семантычнай структуры – гэта адназначныя словы, што тлумачыцца як «праяўленнем агульных заканамернасцей семантычнага асваення іншамовных слоў», т. б. звужэння семантычнага аб'ёму лексем, так і «спецыфічнымі асаблівасцямі лексіка-семантычных сістэм моў-крыніц і моў-пасрэдніц» [1, с. 49]. Гэтая тэндэнцыя была нязменнай, як збольшага нязменным у перыяд старабеларускай мовы заставаўся і першапачатковы семантычны аб'ём новаўведзеных слоў.

У святле семантычнага асваення варта звярнуцца і да асваення дублетаў. Існавалі сітуацыі, калі пры першым запазычванні лексема ў мове-крыніцы мела адзін семантычны аб'ём, а пры другасным – ужо іншы, што ўплывала ў выніку на семантыку адпаведных дублетаў. «Па сутнасці, у падобных выпадках трэба гаварыць не аб двух фармальных дублетах, тоесных у семантычных адносінах, а аб самастойных лексічных адзінках» [1, с. 58].

Разам з тым тэндэнцыя да звужэння семантыкі, уласцівая ўсім запазычаным словам, хіба што найменш датычыла прататэрміналагічнай лексікі, у тым

ліку і разраду вайскавай лексікі, з той прычыны, што такія словы самі па сабе ў большасці сваёй адназначныя. А. С. Дзядова, гаворачы ў прыватнасці пра вайсковую лексіку ў тэксе перакладной «Александрыі», сведчыць, што многія лексемны ў ёй – гэта «монасемантычныя адзінкі з канкрэтным значэннем і выступаюць як ваенныя тэрмінаабазначэнні» [2, с. 8]. Аднак, як адзначае даследчыца, некаторыя полісемічныя адзінкі «маюць даволі шырокі семантычны спектр, ужываюцца з некалькімі семемамі і ўваходзяць у склад розных тэматычных разрадаў» [2, с. 8].

Даследчыца М. І. Свістунова ў артыкуле, прысвечаным лексічным паланізмам у «Апокрысісе» Філалета, выказвае меркаванне пра тое, што адна з умоў аднясення пэўных лексем да паланізмаў – гэта ўмова, пры якой для дадзеных слоў разам з адпаведнымі ім польскімі словамі «натуральным выглядае супадзенне семантычнага аб'ёму» [3, с. 196], аднак гэтая думка прычыняе той самай заканамернасці звужэння семантычнага аб'ёму запазычаных слоў.

У рамках магістарскай дысертацыі быў праведзены аналіз семантычнага аб'ёму паланізмаў вайскавай лексікі старабеларускай мовы і адпаведных ім слоў у мове-крыніцы. Усяго для аналізу было ўзята 239 лексем старабеларускай мовы. Згодна з датай першага іх фіксавання ў старабеларускіх помніках праводзіўся пошук польскіх адпаведнікаў таго ж самага перыяду, якія і былі запазычаныя ў свой час. Пасля праводзілася іх супастаўленне паводле семантычнага аб'ёму: усе запазычаныя былі падзеленыя на адназначныя, шматзначныя і аманімічныя, а затым унутры гэтых груп яны дзяліліся паводле адназначнасці, мнагазначнасці і аманімічнасці іх польскіх прататыпаў.

Вынікі падлікаў паказалі, што пераважаюць адназначныя запазычаныя: іх 131, што складае 54,8 % ад агульнай колькасці матэрыялу. Сярод 131 адпаведных ім польскіх слоў большасць – 76 – таксама адназначныя, 42 – мнагазначныя і 13 – аманімічныя.

Разам з тым, большасць ўсіх адпаведных запазычанням польскіх слоў – гэта мнагазначныя словы: іх 126, або 52,7 % усяго матэрыялу. Сярод 126 вытворных ад іх запазычанняў большасць – 80 – мнагазначныя словы, 42 – адназначныя і 4 – аманімічныя.

Калі гаварыць пра найбольш распаўсюджаныя віды змены семантычных аб'ёмаў, то гэта змена мнагазначнага слова ў мнагазначнае і адназначнае ў адназначнае. Амонімы ў большасці выпадкаў запазычвання таксама становіліся адназначнымі словамі.

Што да суаднесенасці семантычнага аб'ёму паланізмаў з часам іх пранікнення ў старабеларускую мову, то можна прасачыць наступную карціну.

Большасць разгледжаных адназначных запазычанняў – гэта словы, якія прыйшлі ў старабеларускую мову ў XVI стагоддзі. Тое самае датычыць і мнагазначных слоў. На другім месцы па колькасці як адназначных, так і мнагазначных запазычанняў стаяць словы, запазычаныя ў XVII стагоддзі. Яшчэ менш запазычанняў прыпадае адпаведна на XV і XVIII стагоддзі.

Важна адзначыць, што вынікі праведзенага аналізу неканчатковыя і маюць прамежавы характар у сувязі з тым, што прааналізаваны матэрыял складае невялікую частку ўсіх лексічных паланізмаў старабеларускай вайсковай лексікі.

Літаратура

1. Булыка, А. М. 3 моў блізкіх і далёкіх / А. М. Булыка. – Мінск: Нар. асвета, 1986. – 72 с.
2. Дзядова, А. С. Лексіка «Александрый» (на матэрыяле старабеларускага перакладу пачатку XVII ст.): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / А. С. Дзядова. – Мінск: 2001. – 20 с.
3. Свістунова, М. І. Лексічныя паланізмы ў «Апокрысе» Хрыстафора Філалета / М. І. Свістунова // Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: У гонар прафесара Эльжбеты Смулкавай: зб. арт. / пад рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістуновой. – Мінск, 2016. – С. 195–200. – (Беларусіка = Albaruthenica; кн. 37).

А. С. Герус

ПАЭТЫЧНЫЯ ПАРАФРАЗЫ ДЭКАЛОГА Ў ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЕ Ф. СКАРЫНЫ І І. МЮЛІУСА

Напачатку XVI ст. Вялікае Княства Літоўскае актыўна ўключаецца ў той эстэтычна-культурны кантэкст, які вызначаецца ідэямі Рэнэсансу і Рэфармацыі. Гуманістычныя тэндэнцыі абудзілі цікавасць да асветы, у прыватнасці, да выхавання і адукацыі, асноўным інструментам якой, следам за «паўночнымі» мадэлямі Германіі і Нідэрландаў, культурная прастора ВКЛ абірае Біблію. Педагагічны ўзус кананічных тэкстаў выклікаў у пэўнай ступені секулярызацыю Свяшчэннага пісання, што ўвасобілася ў беспрэцэдэнтнай дагэтуль магчымасці аўтарскай, творчай апрацоўкі кананічных тэкстаў. «У эпоху Адраджэння зноў, пасля мастацкага вопыту раннехрысціянскіх паэтаў Лактанцыя, Прудэнцыя, Клаўдыяна, становіцца актуальнай задача паэтычнага пералажэння Бібліі» [3, с. 46]. Гэтая задача атрымала разнастайныя спосабы мастацкага вырашэння і ў творчасці паэтаў з ВКЛ.

Узоры літургічнай паэзіі, перадусім біблейныя парафразы, у XVI–XVII стст. ствараліся пераважна прыезджымі аўтарамі і пераважна на лацінскай ды польскай мовах [1, с. 101]. Аднак прагрэсіўная еўрапейская думка выяўлялася ў мастацкім жыцці краіны і на нацыянальным субстраце (у тым ліку з пункту гледжання мовы). Так, яскравым і вартым аналізу прыкладам паралельнага развіцця ў кніжнай культуры дзвюх такіх традыцый – з «заходнім» і лакальным базісамі – з’яўляюцца паэтычныя пералажэнні Маісеева Дэкалога, зробленыя нямецкім паэтам Іаганам Мюліусам з Лібэнродэ (?–1575) у зборніках «Тὰ τῆς Χριστιανῶν κατηχήσεως μέρη κεφαλαϊωδῶς μέτροις Ἑλληνικοῖς συγγεγραμμένα» («Разделы хрысціянскага Катэхізіса, выкладзеныя ў асноўных рысах грэчаскімі метрамі», 1561) і «Роēmata» («Паэтычныя творы», 1568), а таксама – у прадмове да кнігі «Выхад» (1519) – беларускім асветнікам і літаратарам Ф. Скарынам (к. 1490 – да 1552).

Менавіта Дэкалог з’яўляецца цэнтральным тэкстам не толькі Торы, але ўсёй Бібліі: ён аснова не проста рэлігійнай, але агульначалавечай маралі, якая падаецца ў найбольш канцэнтраваным выглядзе. Менавіта Дэкалог – квінтэсэнцыя humanitatis. Невыпадковы выбар паэтычнай формы для інтэрпрэтацыі. Па-першае, у арыгінальным тэксце Маісеева Пяцікніжжа гэтаму ўрыўку ўласціва блізкая да паэзіі, моцна рытмізаваная праявістая форма. Па-другое, традыцыйная для эпохі Рэфармацыі думка абумоўлівала лепшае